

САМООСВІТА МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ ВИЩОЇ ШКОЛИ ЯК АНДРАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

Світлана Ізбаш, Вікторія Чернікова

Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького

Анотація:

У статті розкрито можливості та умови застосування андрагогічного підходу до організації відповідальної самоосвіти майбутніх викладачів вищої школи. Доведено, що самоосвіта дорослих має творчий характер і може виявлятися в різних формах. З'ясовано сутність самоосвіти майбутніх викладачів вищої школи на андрагогічних засадах, що передбачає наявність власної ініціативи в майбутнього викладача, невтручання ззовні й самостійну пізнавальну діяльність щодо змісту, обсягу, джерел, тривалості й часу проведення занять.

Ключові слова:

самоосвіта; доросла людина; самоосвіта дорослих; викладач вищої школи; андрагогічний підхід; компетентність; мотивація; андрагогіка.

Анотация:

Избаш Светлана, Черникова Виктория. Самообразование будущих преподавателей высшей школы как андрагогическая проблема.

В статье раскрыты возможности и условия применения андрагогического подхода к организации ответственного самообразования будущих преподавателей высшей школы. Доказано, что самообразование взрослых имеет творческий характер и может проявляться в различных формах. Определена сущность самообразования будущих преподавателей высшей школы на андрагогической основе, предполагающей наличие собственной инициативы у будущего преподавателя, отсутствие вмешательства извне и самостоятельную познавательную деятельность относительно содержания, объема, источников, продолжительности и времени проведения занятий.

Ключевые слова:

самообразование; взрослый человек; самообразование взрослых; преподаватель высшей школы; андрагогический подход; компетентность; мотивация, андрагогика.

Resume:

Izbash Svitlana, Chernykova Viktoriia. Self-education of future higher school teachers as an andragogical problem.

The article reveals the possibilities and conditions of applying the andragogical approach to the organization of responsible self-education of future higher school teachers. It has been defined that self-education of adults is of creative character and can be manifested in various forms. The authors have determined the essence of self-education of future higher school teachers on the andragogical basis which means availability of a future teacher's own initiative, absence of outer interference and independent cognitive activity covering the content, volume, sources, duration and time of lessons.

Key words:

self-education; adult; self-education of adults; the teacher of the higher school; andragogical approach; competence; motivation; andragogy.

Постановка проблеми. На початку ХХІ ст. винятково важливого значення набуває орієнтація освіти дорослих на забезпечення соціально-культурного прогресу, на тривалу підтримку особистісного потенціалу дорослого члена суспільства. У Доповіді Міжнародної комісії з освіти для ХХІ століття, поданій ЮНЕСКО, зазначено: «Освіта впродовж життя є багатостороннім діалектичним процесом, що побудований на повсякденному досвіді й позначений інтенсивними зусиллями для розуміння складних даних і фактів» [5, с. 105]. Завдання освіти впродовж життя обговорювалися на Всесвітній конференції з освіти дорослих, що відбулася під егідою ЮНЕСКО (Гамбург, Німеччина, 1997 р.). Гаслом форуму було: «Освіта дорослих – ключ у ХХІ століття». У Гамбурзькій декларації сформульовано провідні ідеї безперервної освіти дорослих упродовж життя й рекомендовано урядам усіх країн уважати освіту дорослих пріоритетним напрямом державної політики [3].

Отже, освіта повинна бути основним пролонгованим видом діяльності всього населення, тому освіта дорослих стає окремою, самостійною суспільною галуззю. Недостатньо обґрунтованим наразі залишається андрагогічний підхід до підготовки майбутнього викладача вищої школи. Велике значення має

висвітлення основних професійних компетентностей формування майбутнього викладача на засадах андрагогіки, оскільки студент вищого педагогічного навчального закладу – це доросла людина й формування його як фахівця має відбуватися на андрагогічних принципах. Однією з форм удосконалення педагогічної майстерності й професійної компетентності, що передбачає засвоєння, оновлення, поширення й поглиблення знань, узагальнення досвіду шляхом цілеспрямованої, системної самоосвітньої діяльності, спрямованої на саморозвиток і самовдосконалення особистості, задоволення власних інтересів і об'єктивних потреб освітнього закладу, стає самоосвіта. Отже, самоосвіта актуалізується сьогодні як процес поповнення знань з джерел, що є додатковими до тих, які були вже здобуті на попередніх ступенях вищої освіти. Однак проблема готовності майбутнього викладача вищої школи до самовдосконалення залишається недостатньо дослідженою. Тому, створюючи специфічне освітнє середовище організації навчального процесу майбутніх викладачів вищої школи, необхідно разом з формами, методами й технологіями організації навчального процесу вибудувати систему самоосвіти й саморозвитку майбутніх фахівців на засадах андрагогічного підходу. Це дасть

зможу вивести підготовку викладачів вищої школи на рівень сучасних світових стандартів з урахуванням проблем і перспектив розвитку держави в XXI столітті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить про те, що увага дослідників зосереджується на таких питаннях, як: педагогічні основи самоосвіти, її сутність, структура та зміст (С. Архангельський, М. Башкірова, Т. Браже, А. Громцева, М. Піскунов, П. Пшебильський, Б. Райський, Р. Сеульський, Є. Тонконога); різні аспекти формування готовності до самоосвіти студентів – майбутніх фахівців, зокрема й учителів вищої школи (І. Барсуков, М. Бондаренко, Т. Борисова, Г. Коджаспірова, О. Малихін, І. Наумченко, О. Прокопова та ін.). Педагогічна самоосвіта, спрямована на вдосконалення спеціальної, психолого-педагогічної підготовки є основою самоосвітньої компетентності.

Проблеми самоосвіти майбутніх учителів досліджували В. Бондаревський, М. Бондаренко, С. Гергуль, О. Горленко, А. Громцев, Г. Закіров, І. Зязюн, О. Кочетов, П. Підкасистий, О. Прокопова, Б. Райський, М. Рогозіна та ін. Сутність і рушійні сили професійного самовиховання майбутнього педагога досліджував С. Єлканов.

Ключові філософські передумови освіти дорослих, вихідні положення андрагогіки, питання самоосвіти й саморозвитку дорослих у 90-ті роки ХХ ст. досліджували російські й зарубіжні вчені: Д. Альтман, С. Вершловський, М. Громкова, С. Змейов, І. Колесникова, Л. Лесохіна, В. Онушкін, В. Подобед, Д. Савичевич та ін. На жаль, проблема освіти дорослих в Україні актуалізувалася лише останніми роками завдяки публікаціям таких науковців, як С. Болтівець, Н. Дем'яненко, С. Сисоєва, Т. Сорочан, І. Цимбалюк та ін. Різні аспекти освіти дорослих і андрагогіки розробляють сучасні українські вчені: О. Аніщенко, С. Архипова, О. Адаменко, О. Баніт, О. Волярська, Л. Вовк, Г. Гребенюк, С. Зінченко, В. Князька, Л. Лук'янова, Н. Побірченко, С. Прийма, Л. Сігаєва та ін. З'ясовували важливість і особливості навчання дорослих на засадах андрагогіки І. Зель, М. Смирнова.

Аналіз актуальних досліджень дав змогу встановити, що питання підвищення професійного рівня студентів-майбутніх педагогів через самоосвітню діяльність неодноразово порушувалося в працях багатьох науковців. Попри це, проблема самоосвіти майбутніх викладачів вищої школи на андрагогічних засадах ще не знайшла широкого вивчення й розглядається

фрагментарно. Вона потребує подальшого визначення єдиних підходів до її теоретичного обґрунтування.

Формулювання цілей статті. Метою статті є аналіз сутності самоосвіти майбутніх викладачів вищої школи; визначення можливостей і умов самоосвіти майбутніх викладачів вищої школи на андрагогічних засадах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для досягнення мети зробимо спробу узагальнити накопичений досвід вивчення проблеми самоосвіти майбутніх викладачів. Для цього з'ясуємо зміст поняття «самоосвіта».

На сучасному етапі головною метою самоосвіти є самовдосконалення у світлі вимог Національної доктрини розвитку освіти, Державної національної програми «Освіта» («Україна ХХІ століття»). На наше переконання, самоосвіта – не лише особиста справа, а й суспільна. Підтвердженням цього є слова видатного педагога К. Ушинського: «Учитель може виховувати й навчати доти, доки сам працює над своїм вихованням і освітою» [11, с. 416]. Отже, самоосвіта – усвідомлена потреба в постійному вдосконаленні своєї професійної діяльності.

Як зазначає Л. Лук'янова в термінологічному словнику «Освіта дорослих», самоосвіта дорослих – це система навчання відповідно до власних освітніх цілей за мінімальної участі інших осіб, самотужки; здобуття знань самостійним навчанням поза навчальним закладом, переважно без допомоги педагога; самоосвіта стає формою неперервної освіти й впливає на постійне вдосконалення особистості. Самоосвіта є основною формою підвищення компетентності майбутнього вчителя, яка складається з удосконалення знань і узагальнення педагогічного досвіду шляхом власної цілеспрямованої самоосвітньої діяльності [6, с. 108].

На думку В. Сухомлинського, самоосвіта – це самостійне оволодіння теоретичним матеріалом і практичними вміннями, особисті зусилля кожного окремого вчителя, котрі спрямовані на підвищення власної професійної майстерності та педагогічної культури [10, с. 303]. М. Рогозіна, зі свого боку, самоосвіту майбутніх педагогів розглядає як творчий процес оволодіння професійними знаннями. У процесі самоосвіти, завдяки самостійному визначенню її цілей, педагог удосконалює свої здібності, якості та властивості. На думку дослідниці, мотивація до самоосвіти залежить від уміння педагога створювати ситуації емоційного переживання щодо конкретної наукової, навчальної чи методичної інформації, значущої для його професійного становлення [9, с. 175].

Основною метою самоосвіти є досягнення бажаного рівня професійної компетентності шляхом оновлення й удосконалення наявних у фахівця знань, умінь і навичок. Аналіз поняття «самоосвіта» дає підстави твердити, що самоосвіта має творчий характер і може виявлятися в різних формах, зокрема в таких, як вивчення власної діяльності; опрацювання відповідної літератури; перевірка окремих педагогічних методів і прийомів; опрацювання й аналіз передового педагогічного досвіду; вивчення документів і матеріалів фахового спрямування; аналіз власної діяльності; засвоєння знань з педагогіки, психології, ознайомлення з різними методиками та їх систематизація; самостійне дослідження.

С. Архипова в навчальному посібнику «Основи андрагогіки» виділяє напрями самовдосконалення й розвитку особистості фахівця залежно від змісту й мети: загальнокультурний, загальноосвітній; професійний, підвищення кваліфікації і перекваліфікація; гуманітарний; національно-культурний; суспільний; соціально-економічний; соціально-політичний; прикладний [1, с. 47]. Власне, самоосвіта і є гарантом постійного професійного зростання викладача. Нам імпонує вислів видатного педагога В. Сухомлинського: «Його [вчителя] духовне життя – це постійне збагачення інтелекту. Він ніколи не скаже: я вже накопичив достатньо знань, їх вистачить мені на все життя. Знання – справа жива, що постійно оновлюється. Вони старіють і вмирають, як старіє і вмирає людина...» [10, с. 303].

Вивчаючи самоосвіту майбутніх викладачів вищої школи, слід звернути увагу на андрагогічний аспект цієї проблеми, який передбачає самоосвіту дорослої людини. Наголосимо, що однозначного й чіткого визначення дорослої людини на сьогодні ще не вироблено. Найбільш широке визначення дорослої людини було запропоновано в 1976 р. на Генеральній сесії ЮНЕСКО в Найробі. Дорослий – це «будь-яка людина, визнана дорослою в тому суспільстві, до якого вона належить». Головною особливістю дорослої людини є її природний вік. Поняття «доросла людина» пов'язується з такими характеристиками, як психофізична зрілість, професійна діяльність, сімейні обов'язки, відповідальність за те, що відбувається [2, с. 56]. Попри однозначність цього критерію, в ньому є суттєвий нюанс. У людини може не збігатися календарний, біологічний і соціальний вік, тому чіткого уявлення про межі періоду дорослості немає, не визначено точно ані коли він починається, ані коли закінчується. Однак основний акцент у характеристиці дорослої людини дослідники роблять на соціальних

аспектах дорослості. Так, у короткому термінологічному словнику «Освіта дорослих» Л. Лук'янова й О. Аніщенко визначають дорослу людину як соціально сформовану особистість, яка досягла фізіологічної, психологічної й соціальної зрілості, набула певного життєвого досвіду, має достатній рівень внутрішньої свободи для відповідної самокерованої поведінки; виконує ролі, традиційно закріплені за дорослими, здатна взяти повну відповідальність за своє життя (соціальне, моральне) й поведінку; робить виважені оцінки власних можливостей і вчинків [6, с. 29]. Американські вчені вважають, що «дорослий – це людина, яка грає соціально значущі продуктивні ролі й несе відповідальність за власне життя». Аналогічно визначає дорослу людину і Ю. Кулюткін, твердячи, що вона є соціально сформованою особистістю, здатною до самостійного й відповідального ухвалення рішень відповідно до норм і вимог суспільства як суб'єкт суспільно-трудова діяльності, веде самостійне життя (виробниче, громадське, особисте) й активно регулює свою поведінку. Акцент робиться на категорії відповідальності. Доросла людина, за визначенням С. Змейова, – це «фізіологічно, соціально й морально зріла особа, що має економічну незалежність, життєвий досвід і рівень самосвідомості, достатній для відповідальної самокерованої поведінки» [5, с. 33]. Т. Василькова розглядає дорослих як людей, що досягли віку юридичного повноліття, з яким пов'язаний перехід до виконання особливого комплексу соціальних ролей у соціальному й сімейному функціонуванні [2, с. 35]. На думку М. Громкової, «дорослий в освіті – це той, хто усвідомлює свої дії, поведінку, діяльність» [4, с. 236]. На підставі наведеного аналізу, можемо твердити, що майбутні викладачі вищої школи належать до категорії дорослих, тому процес їхньої самоосвіти має будуватися на андрагогічних засадах.

У підготовці майбутніх викладачів важливе місце посідають знання, уміння й навички, набуті студентом у процесі самостійної діяльності. Ці знання є найміцнішими й краще застосовуються на практиці, оскільки спираються на сформовану позитивну мотивацію й досить високий рівень активності. Крім названого, для формування якостей викладача доцільно враховувати особистісні якості студентів, з якими працює педагог. І. Колесникова вважає, що для дорослого учня, який має вдосконалюватися на професійному, загальнокультурному, виховному рівнях, є ряд значущих особистісних характеристик: уміння орієнтуватися у світі інформації; освоєння себе як «інструмента» пізнання й життєдіяльності,

у структурі яких постійно має залишатися частка для безперервної освіти [7, с. 167].

Андрагогіка формує теоретичні й методичні основи діяльності, що допомагають дорослим здобути загальні професійні знання, засвоїти досягнення культури й сформувати (чи переглянути) життєві принципи. Важливими для підготовки майбутніх викладачів є загальні андрагогічні принципи навчання дорослих, які сформулював С. Змейов і які передбачають урахування досвіду особистості (життєвого, соціального, професійного). Науковець підкреслює, що дорослій людині потрібні лише ті знання, які вона може застосовувати негайно. Тому їй треба довести актуальність пропонованих знань як необхідної умови її успішної діяльності й головного мотиву навчання [5, с. 34].

У системі вищої освіти сьогодні активізувалася розробка навчального й науково-методичного забезпечення кожного напрямку, спеціальності в освітній галузі, що допомагає студентів як дорослій людині знайти реальні практичні орієнтири з організації власної роботи з вивчення кожної дисципліни навчального плану відповідно до навчальної програми. Сучасна самоосвіта передбачає застосування багатьох її видів з огляду на те, що студент – це доросла людина. Різноманітні види самостійної роботи, її багатофункціональність вимагають глибокої розробки методолого-теоретичних основ і систематизації технологій організації такої роботи у виші. Андрагогічний підхід до організації навчально-виховного процесу у вищому навчальному закладі спонукає студентів до критичного оцінювання рівня своїх знань, умінь, навичок, до виявлення недоліків у підготовці й допомагає спрямувати власні дії на подолання недоліків або ефективно планування подальшої організації роботи. Самоконтроль здійснюється студентом на основі перевірки виконання інструкцій, тестів. Отже, удосконалення організації навчальної діяльності майбутніх викладачів вищої школи на засадах андрагогічного підходу дасть змогу розвивати активність, творчі здібності майбутніх викладачів, забезпечить державу зрілими висококваліфікованими педагогами, що на високому рівні володіють теорією

і практикою педагогічної роботи, тому надалі швидко адаптуватимуться до змін у професійній діяльності, прагнутимуть до самоосвіти впродовж життя й передадуть власний досвід своїм учням.

Висновки. Самоосвіту викладача вищої школи можна розглядати в контексті андрагогічного підходу, адже викладач вищої школи – це доросла людина, успішність самореалізації якої в професійній діяльності визначається насамперед здатністю викладача вищої школи до самостійного усвідомленого оволодіння стратегіями саморозвитку й самовдосконалення. Сутність самоосвіти майбутніх викладачів вищої школи на андрагогічних засадах полягає в тому, що майбутній викладач здобуває додаткові знання за власною ініціативою, без надлишкового втручання ззовні й шляхом самостійної пізнавальної діяльності щодо змісту, обсягу, джерел, тривалості й часу проведення занять як у межах вищого навчального закладу з використанням певних програм, так і поза ним. Можливості самоосвіти майбутніх викладачів вищої школи забезпечуються засвоєнням відповідних функцій, видів і напрямів самоосвіти для підвищення рівня їх професійної компетентності. Високих результатів самоосвіти майбутніх викладачів можна домогтися за таких умов: 1) свідомий і планомірний професійний розвиток майбутнього викладача; 2) постійний і неперервний процес практичної діяльності майбутнього викладача; 3) реалізація потреби у власному розвитку й саморозвитку, самопізнанні й самореалізації майбутнього викладача вищої школи. Самоосвіта майбутніх викладачів вищої школи буде продуктивною, якщо в процесі її реалізується потреба особистості майбутнього викладача у власному розвитку й саморозвитку.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів порушеної проблеми, а передбачає продовження теоретичного обґрунтування й практичне підтвердження ефективності реалізації організаційно-педагогічних умов самоосвіти майбутніх викладачів вищої школи на андрагогічних засадах.

Список використаних джерел

1. Архипова С. П. Основи андрагогіки: навчальний посібник / С. П. Архипова. – Черкаси–Ужгород : Мистецька лінія, 2002. – 184 с.
2. Василькова Т. А. Основы андрагогики: учебное пособие / Т. А. Василькова. – М. : КНОРУС, 2013. – 252 с.
3. Гамбургская декларация об обучении взрослых [Електронний ресурс]. – Гамбург, Германия, 14-18 июля 1997 г. – Режим доступа : 15.03.2010: <<http://www.un.org/russian/document/>

References

1. Arkhypova, S. P. (2002). *Basics of andragogy: study guide*. Cherkasy. [in Ukrainian]
2. Vasilkova, T. A. (2013). *Basics of andragogy: study guide*. Moscow : KNORUS. [in Russian]
3. *The Hamburg Declaration on Adult Learning* (1997). Hamburg, Germany, 14-18 July 1997. Retrieved from: http://www.un.org/russian/document/-declarat/hamburg_decl.htm [in Russian]
4. Gromkova, M. T. (2005). *Andragogy: theory and practice of adult learning*. Moscow : YUNITY-DANA. [in

- declarat/hamburg_decl.htm >. – Загол. з екрану. – мова рос. (29. 11. 2016).
4. Громкова М. Т. Андрагогика: теория и практика образования взрослых: учебное пособие для системы доп. проф. образования / М. Т. Громкова. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2005. – 495 с.
  5. Змеёв С. И. Образование взрослых и андрагогика в России: достижения, проблемы и перспективы развития / С. И. Змеёв // Педагогика. – 2009. – № 7. – С. 32–39.
  6. Лук'янова Л. Б. Освіта дорослих: короткий термінологічний словник / Авт.-упор.: Лук'янова Л. Б., Аніщенко О. В. – К.; Ніжин : Видавель ПП Лисенко М. М., 2014. – 108 с.
  7. Образование: сокрытое сокровище : доклад Международной комиссии по образованию, представленный для ЮНЕСКО. – М. : Изд-во ЮНЕСКО, 1997. – 295 с.
  8. Основы андрагогики: учебное пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений / Колесникова И. А., Марон А. Е., Тонконогая Е. П. и др.; под ред. И. А. Колесниковой. – М. : Академия, 2003. – 240 с.
  9. Рогозіна М. Ю. Самоосвіта як фактор особистісно-професійного становлення майбутнього вчителя / М. Ю. Рогозіна // Особистісні та ситуативні детермінанти поведінки і діяльності людини. – Донецьк : ТОВ «Юго-восток Лтд», 2007. – С. 175–184.
  10. Сухомлинський В. О. Сто порад учителю / В. О. Сухомлинський. – К. : Радянська школа, 1988. – 303 с.
  11. Ушинский К. Д. Педагогические сочинения: В 6 т. / К. Д. Ушинский. – Т. 1: О народности в общественном воспитании. – М. : Педагогика, 1988. – 416 с.

Рецензент: Лук'янова Л.Б.– д.пед.н., професор

Відомості про авторів:
Ізбаш Світлана Сергіївна
izbashes@gmail.com

Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького
 вул. Гетьманська, 20, м. Мелітополь,
 Запорізька обл., 72312, Україна

Чернікова Вікторія Андріївна
 Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького
 вул. Гетьманська, 20, м. Мелітополь,
 Запорізька обл., 72312, Україна

doi: <http://dx.doi.org/10.7905/nvmdpu.v0i17.1616>

Матеріал надійшов до редакції 01. 12. 2016 р.
 Прийнято до друку 13. 12. 2016 р.

Information about the authors:
Izbash Svitlana Serhiivna
izbashes@gmail.com
 Melitopol Bohdan Khmelnytsky
 State Pedagogical University
 20 Hetmans'ka St., Melitopol,
 Zaporizhia region, 72312, Ukraine

Chernykova Viktoriia Andriivna
 Melitopol Bohdan Khmelnytsky
 State Pedagogical University
 20 Hetmans'ka St., Melitopol,
 Zaporizhia region, 72312, Ukraine

doi: <http://dx.doi.org/10.7905/nvmdpu.v0i17.1616>

Received at the editorial office 01. 12. 2016.
 Accepted for publishing 13. 12. 2016.